

میراث طبیعی و فرهنگی آب

باتالک مدیریت منابع آب

ژیلا مشیری

۱۳۹۸

سرشناسه	مشیری، ژيلا، ۱۳۵۰ -
عنوان و نام پدیدآور	میراث طبیعی و فرهنگی آب با تأکید بر مدیریت منابع آب/ژيلا مشیری : [برای]
مشخصات نشر	پژوهشکده مردم‌شناسی.
مشخصات ظاهری	تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، ۱۳۹۸.
شابک	۱۰۸ ص.: مصور.
وضعیت فهرست نویسی	۹۷۸-۶۰۰-۸۹۷۷-۹۰-۲
یادداشت	فیبا
موضوع	کتابنامه.
موضوع	آب، منابع -- ایران -- مدیریت -- مقاله‌ها و خطابه‌ها
موضوع	Water-supply -- Iran -- Management -- Addresses, essays, lectures :
موضوع	کشاورزی -- ایران -- تامین آب -- مدیریت -- مقاله‌ها و خطابه‌ها
موضوع	Water-supply, Agricultural -- Management -- Iran --, essays, lectures :
موضوع	آب در کشاورزی -- ایران -- مقاله‌ها و خطابه‌ها
موضوع	Water in agriculture -- Iran -- Addresses, essays, lectures :
شناسه افزودن	سازمان میراث فرهنگی کشور (پژوهشگاه). پژوهشکده مردم‌شناسی
شناسه افزوده	پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری
شناسه افزوده	Tourism & Research Institute of Cultural Heritage :
رده بندی کنگ	TD۳۰۷ :
رده بندی دیویی	۳۲۸/۱۱۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	۵۹۵۹

پژوهشکده مردم‌شناسی

مرکز معرفی فرهنگی

میراث طبیعی و فرهنگی آب با تأکید بر مدیریت منابع آب

پدید آورنده: ژيلا مشیری

ناظر علمی: علیرضا حسن‌زاده

ویراستار: محسن فرجی

طرح و اجرا: خسرو نوروززاده چگینی

چاپ و صحافی: باغ پارسی - میراث زنده

شمارگان: ۲۰۰ نسخه

چاپ اول: ۱۳۹۸

قیمت: ۴۰۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۹۷۷-۹۰-۲

ناشر: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

تمام حقوق برای ناشر محفوظ است.

نشانی: تهران، خیابان امام خمینی، ابتدای خیابان سی تیر، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

دورنگار: ۰۲۱-۶۶۷۳۶۷۸۸

تلفن: ۰۲۱-۶۶۷۳۶۴۵۲

رایانامه: ccp@richt.ir

تارنما: www.richt.ir

فروشگاه الکترونیکی کتاب: richtbook.ir

فهرست مطالب

۱۱	پیشگفتار
۱۳	فصل اول: بررسی سازه‌های سنتی استحصال آب در جزیره قشم
۱۴	مقدمه
۱۵	مشخصات جغرافیایی و طبیعی قشم
۱۶	روش تحقیق
۱۶	سازه‌های سنتی آب‌روش انتخاب آن‌ها
۱۷	یافته‌ها
۱۷	منابع آب در جزیره قشم
۱۸	سازه‌های آبی سنتی
۱۸	۱- چالو
۱۹	۲- برکه
۲۱	خصوصیات ساختمان برکه‌ها
۲۲	محل ساخت برکه
۲۳	مصالح در ساخت برکه‌ها
۲۳	مراحل ساخت
۲۷	روش برداشت آب از برکه‌ها
۲۹	ویژگی‌های برکه‌های آب (شکل ظاهر و انواع برکه‌ها)
۲۹	برکه مدوری با سقف گرد و مدور
۳۰	برکه دولت یا دراز که به شکل مکعب مستطیل است.
۳۲	۳- کولغ
۳۳	۴- چاه
۳۳	۴-۱) چاه‌های تلا
۳۶	۴-۲) چاه‌های تنگه چاهکوه
۳۸	۴-۳) چاه دمیران
۳۹	۴-۴) چاه دامادی
۳۹	۴-۵) چاه تنگو

۴۰	۴-۶) چاه دراز
۴۰	۵) گاو چاه
۴۲	۶) سد و بند
۴۲	۶-۱) سد ملاحاجی
۴۳	۶-۲) سد پی‌پشت
۴۵	۷) آب شیرین‌کن
۴۶	نتیجه‌گیری و پیشنهادها
۴۷	منابع

فصل دوم: بررسی عوامل فرهنگی، اجتماعی مؤثر بر مصرف آب در بخش کشاورزی (مورد مطالعه شهر سنجان گرمسار)

۵۰	مقدمه
۵۱	مسئله آب در ایران و جهان
۶۰	معرفی جامعه آماری
۶۳	روش مطالعه و بررسی
۶۳	منابع آب و خاک در شهرستان گرمسار
۶۴	محصولات عمده کشاورزی شهرستان گرمسار
۶۶	کاشت و آبیاری محصولات عمده
۷۰	پیشینه آبیاری در ایران
۷۴	روش‌های آبیاری در گرمسار
۸۲	مالکیت بر آب در گرمسار
۸۲	شیوه‌های بهره‌برداری سنتی از منابع آب زراعی
۸۴	بررسی یافته‌ها
۸۴	۱- تغییر شیوه آبیاری
۸۶	۲- تغییر شیوه کشت
۸۷	۳- افزایش سطح سواد و آگاهی
۸۸	۴- تغییر ساختار کشاورزی
۸۸	نتیجه‌گیری
۹۰	منابع

فصل سوم: شیوه‌های مدیریت سنتی منابع آب و نقش آن در سیاست‌های مبارزه با خشک‌سالی (مطالعه موردی شهر سمنان)

۹۳

۹۴

مقدمه

۹۵

مدیریت منابع آب

۹۷

روش پژوهش

۹۷

چارچوب نظری پژوهش

۹۸

مدیریت سنتی چیست؟

۹۹

نقش مدیریت سنتی در تقسیم آب سمنان

۱۰۲

تحولات مدیریت سنتی در ایران

۱۰۴

نقش مدیریت سنتی در مبارزه با خشک‌سالی

۱۰۶

نتیجه‌گیری

۱۰۷

منابع

www.ketab.ir

پیشگفتار

کمبود منابع آب شیرین، یک مسئله جهانی است و دنیا شتابان و پرهراس به عمق فاجعه کمبود آب و مسائل و مشکلات ناشی از آن نزدیک می‌شود. رشد جمعیت و افزایش سرانه مصرف از یکسو و توسعه روزافزون فعالیت‌های صنعتی و کشاورزی از سوی دیگر موجب شده است تا منابع آبی به طور فزاینده‌ای در جهان کاهش پیدا کند. گرچه آب به عنوان یکی از منابع تجدیدشونده به شمار می‌آید؛ اما خاصیت تجدیدشوندگی این عنصر تا زمانی کارساز خواهد بود که میزان برداشت از منابع آبی با نرخ جایگزینی آن همخوانی داشته باشد. کمبود آب در ایران به علت قرار گرفتن این کشور در کمربند میانی و ناحیه خشک تا نیمه خشک همواره یکی از مشکلات بنیادی توسعه و توسعه اقتصادی بوده است. جمعیت ایران در سه دهه اخیر دو برابر افزایش یافته، ولی حجم آب وارده به کشور یا ثابت بوده و یا در بعضی از سال‌ها با کاهش شدید مواجه بوده است. در بهر حال وجود آمدن بحران آب عوامل مختلفی نقش دارند. بخش کشاورزی هر کشور به علت ماهیت تولیدی و وابستگی شدید به طبیعت، بزرگ‌ترین مصرف کننده منابع آب محسوب می‌شود. در این بخش شدیداً تحت تأثیر بارش و منابع تجدید شونده جوی است. بارش یکی از متغیرهای آب و هوایی است که دارای نوسان‌های زمانی و مکانی قابل توجهی هست. از طرفی متداهای رودخانه‌ها و یا سطح آب‌های زیرزمینی نیز به عنوان متغیر متأثر از بارش با مکان و زمان تغییر می‌کنند. این موضوع نشان می‌دهد که کشور در آینده به طور جدی با بحران آب مواجه خواهد بود. از جمله دیگر مشکلات مربوط به منابع آب در جهان چگونگی توزیع آن میان مصارف مختلف است. گرچه در کشورهای با درآمد بالا سهم قابل توجهی از مصارف آب به بخش صنعت اختصاص دارد؛ اما در کشورهای با درآمد پایین سهم اعظم متعلق به بخش کشاورزی است. در ایران سهم بخش کشاورزی از آمار مربوط به کشورهای کم درآمد هم بیشتر است و به رقم ۹۲ درصد می‌رسد که راندمان پایین آبیاری کشاورزی در ایران یکی از مهم‌ترین عوامل هدررفت منابع آب به شمار می‌آید. لذا کم‌توجهی به ارزش ذاتی و جایگاه اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی مصرف آب، تأثیری بسیار زیاد در چالش پیش روی در حوزه آب خواهد داشت. با این تفاسیر بررسی این عوامل و استفاده از آن در سیاست‌گذاری در حوزه بحران آب از ضروریات تحقیق است. در این راستا، لازم است رویکرد مدیریتی موجود که عمدتاً بر ایجاد تغییرات سازه‌ای با استفاده از بودجه‌های

سنواتی متکی است، از ابزارهای غیر سازه‌ای و مبتنی بر تدابیر اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی نیز استفاده کند. وضعیت اجتماعی-فرهنگی محیطی که فرد در آن به سر می‌برد، می‌تواند متغیرهای تأثیرگذاری بر نگرش و رفتار افراد به وجود آورد. برای مثال، سنت‌ها و الگوهای فرهنگی به شدت نگرش فرد را نسبت به مسائل حفاظتی تحت تأثیر قرار می‌دهند. عواملی مانند منبع درآمد و راهکارهای معیشتی بر نگرش حفاظتی افراد مؤثر است. این کتاب شامل سه مقاله در حوزه آب است. آب و موضوعات مربوط به آن از اولویت‌های پژوهشی در پژوهشکده مردم‌شناسی بوده است که از دیرباز پرداختن به آن‌ها به عنوان طرح‌های پژوهشی اهمیت داشته است. سه مقاله‌ای که در این کتاب به آن پرداخته شده مربوط به طرح‌های پژوهشی این پژوهشکده است. در بسیاری از مناطق، منابع آبی در حال از بین رفتن و خشک شدن هستند، به همین دلیل بررسی نقش سازه‌های سنتی که از قدیم‌الایام ما را در برابر خشکسالی‌های متعدد این سرزمین حفظ می‌کرده است، ضروری می‌نماید. قشمر این جزیره خشک و بی‌آب، سال‌ها از سازه‌هایی منحصر به فرد استفاده می‌کرده که آب باران را در خود نگاه داشته و در تابستان‌های بی‌آب، تأمین کننده بخشی از نیاز آبی ساکنین بوده است. مقاله اول این کتاب به بررسی و شناسایی این سازه‌ها می‌پردازد. به دلیل اهمیت مصرف آب در بخش کشاورزی مقاله دوم این کتاب به بررسی عوامل اجتماعی و فرهنگی تأثیرگذار بر مصرف آب در حوزه شهرستان گرمسار (به عنوان نمونه موردی)، پرداخته است. مقاله سوم نیز شیوه‌های مدیریت سنتی منابع آب را در شهر سمنان بررسی می‌کند و نقشی که در مبارزه با خشکسالی دارند.